

*Sa limba est de chie dda chistionat*¹

Pagos annos a como sa Regione Autònoma de Sardigna at ammanigiadu una chirca sotziolinguìstica in su chi pertocaiat a is atividades de sa “*Commissione tecnica - scientifica sullo stato delle lingue in Sardegna*”. Custa cummissione, sigundu su chi resurtat dae sa relata *Le lingue dei Sardi* publicada in su 2007, at aprovadu s’ischeda de intervista chi a pustis est istada impreada pro sa chirca, in prus de is proceduras de campionamentu. Sa chirca fiat istada assinniada a is universidades de Casteddu e de Tàtari chi dd’ant fata peri is dipartimentos de *Ricerche economiche e sociali* e de *Scienze dei linguaggi*.² Is intrevistas sunt istadas fatas in su 2006 dae tres grupos de rilevadores chi si fiant mòvidos in tres zonas geogràficas chi faghiant cabu a Casteddu, Nùoro e Tàtari. S’ordìngiu e is valutatziones de is datos sunt istados contivigiados dae unu gruppu de ispecialistas de is duas universidades.³

In cuss’annu ebbia est istadu imprentadu unu volùmene chi pertocaiat a una chirca subra a s’impreu de is còdices linguìsticos in tres comunas de sa Sardigna de Susu e chi fit istada fata ses annos innantis.⁴ Una de is tres comunas in chistione (Èrula) faghet parte de su *stock* de 50 comunas imbistigadas dae sa chirca regionale. Puru pro custu motivu, finas dae sa publicatzione de su raportu de sa chirca regionale si podiat bìdere chi, in mesu a àteras cosas, ddu aiat certas faddinas in sa mapadura de is variedades. Faddinas chi dae unu puntu de vista istatìsticu sunt de un’importu mannu, a manera finas de poder burrare sa valèntzia iscentìfica de paritzos datos.

Tando non pariat de dèpere intervènnere subra a sa chistione, ca fiant faddinas chi non cumpromitiant in totu su resurtadu de sa chirca mancarì cambierent, comente amus a bìdere in sighida, is raportos intro de is zonas linguìsticas “*Logudoro Nord Occidentale*”, “*Sassarese*” e “*Gallurese*”. In

¹ Custu interventu, cun pagas diferèntzias, est essidu in su 2011 in su nùmeru 53 de sa revista *Làcanas*.

² Mira *Le lingue dei Sardi* in su situ de Internet http://www.sardegnaicultura.it/documenti/7_88_20070514130939.pdf.

³ Dae cussa relata resurtat chi Romina PALA, Riccardo SPIGA e Matteo VALDES (Cagliari) ant coordinadu sa chirca in campu averguende is datos e aprontende su database. Is sotziòlogos Anna OPPO e Alessandro MONGILI (Casteddu) e su glotòlogu Giovanni LUPINU (Tàtari) si sunt incarrigados de ispricare is datos. Custu ùrtimu s’est interessadu puru de ammanigiare sa carta de is zonas linguìsticas; partende dae una carta dessinniada pro sa matessi chirca dae Micheli CÒTENE (Grenoble), nde at aparitzadu un’àtera impitende àteros paràmetros puru (mira p. 65, nota 13).

⁴ MAXIA, *Lingua Limba Linga* (cf. *Bibliografia*).

cussu tempus su datu de prus importu fit sena duda cussu chi pertocaiat a su nùmeru de cussos chi afirmaiant de èssere dialetòfonos⁵ e, prus de totu, s'agradu chi is intrevistados teniant pro s'imparu de is limbas de minoria in iscola. Como, a pustis de carchi tempus, mi paret de pòdere intrare in certos fatos metodològicos puru pro dare unu cuntributu a fàghere in manera chi certos aerros non si ripitant sincasu chi si decideret de fàghere àteras chircas sotziolinguìsticas in s'ìsula nostra.

Cumintzende cun sa comuna de Èrula chi – giai est cosa chi s'ischit, màssimu pro is istudiados chi si interessant de dialetologia de is leadas corsòfonas e de su gadduresu – est unu territòriu ue si faeddat in cossu ebbia. Su territòriu de Èrula est una penìsula linguìstica ue sa variedade “*comune*” o tempiesa de su gadduresu intrat a fundu in s'Anglona abbratzende, in prus de sa comuna de Èrula, una parte de sa comuna de Pèrfugas e sa parte muntanniosa de sa comuna de Tula. In custa zona gasi sinnialada su gadduresu ddu faeddant casi milli pessones. No intamen de custu, in sa circa sotziolinguìstica de sa Regione sa comuna de Èrula est cumpresa intro de is chimbe comunas chi sunt assinniadas a sa zona narada “*Logudoro Nord Occidentale*”,⁶ chi dae su puntu de vista linguìsticu est una sutavarietade logudoresa de su sardu. Is àteras bator comunas de custa leada sun cussas de Ittiri, Nulvi, Turalva e S. Antoni de Gaddura. Ma in cantu a cust'ùrtimu, chi comente a Èrula est una comuna ue si faeddat gadduresu ebbia, s'errantzia cumparit finas cun prus evidèntzia ca cussu territòriu ch'est in su coro de sa Gaddura. Custu datu de perisse deviat cunsigliare de non ddu assentare in una zona sardòfona comente est cussa de nord-ovest.⁷ Àteru contu diat èssere istadu si, intamen de sa comuna corsòfona de Sant'Antoni de Gaddura, sa circa aeret pigadu in cussideru sa comuna sardòfona de Luras chi ddu est a curtzu e chi, belle gasi, in sa figura 1 (“*Delimitazione delle aree linguistiche*”) ch'est posta intro de sa zona “*Gallurese*”.

Comente si siat, is datos de Erula e de Sant'Antoni de Gaddura sunt de assinniare a sa zona “*Gallurese*” e no a su “*Logudoro Nord Occidentale*”.

⁵ Sa paraula “dialetòfonu” inoghe est impreada non pro chie chistionat in unu dialetu ma pro is chi faeddant limbas diversas dae cussa ufiziale (s'italianu) chi in Sardigna, comente ischimus, sunt is chi chistionant su sardu e àteros faeddos prus pagu istèrridos comente su cadalanu de S'Alighera, su grupu sardu-cossu (tataresu, gadduresu, cossu madaleninu e àteras variedades minores) e su genovesu o tabarchinu de is duas isulas sulcitanas.

⁶ *Le lingue dei Sardi*, tzit., tab. 3 “*Campione dei comuni distinti per area linguistica*”.

⁷ *Ibidem*. In sa nota 15, p. 67 si osservat chi “*nell'area gallurese sono presenti quattro comuni (Calangianus, Palau, S. Antonio di Gallura e Telti)*” ma non si pretzisat a cale zona linguìstica siat istada assinniada sa comuna in chistione. Beru est puru chi is datos pertocantes a Sant'Antoni de Gaddura mustrados in is tabellas ligadas a sa relata de sa circa sunt assinniadas sempre a sa zona narada “*Logudoro Nord Occidentale*”.

Duncas s'area "Gallurese" at a resurtare cun ses comunas e non de bàtoro comente cumparet in sa fig. 2 "*Campione comuni per area linguistica*". A su revessu, su "Logudoro Nord Occidentale" at a resurtare cun tres comunas ebbia e non cun is chimbe figuradas in sa matessi tabella e in sa carta linguistica retratada in sa fig. 2 citada innantis.

Dae su puntu de vista istatisticu is faddinas in chistione cumportant s'assinnadura a sa zona "Gallurese" de is datos pertocantes a is comunas de Èrula e Sant'Antoni de Gaddura e custu fatu mudat siat su nùmeru de is comunas e de is intrevistados siat is cunsequènzias chi nde benint dae s'assinnadura faddida de is datos. A s'àtera ala, custa situatzione cumportat un'àteru cambiamentu, ma in minimàntzia, de su nùmeru de is comunas e de is intervistados de sa leada linguistica "Logudoro Nord Occidentale", cumpresos is datos sotziulinguisticos.

Duncas, sa situatzione chi nd'essit dae s'assinnadura dereta de is comunas de Èrula e de Sant'Antoni de Gaddura a sa leada linguistica issoro – ca mudant is datos complessivos de is duas zonas in chistione (est a nàrrere "Gallurese" e "Logudoro Nord Occidentale") – cumportat pro custas zonas e totu una realidade bastante divessa dae cussa presentada in sa relata de sa chirca regionale. Si andamus a averguare sa tabella 4 ("*Interviste distinte per comune e per classi di età*") amus a bìdere chi su numeru giustu de is intrevistados de sa zona "Logudoro Nord Occidentale" no est 165 ma 136 mentres chi su nùmeru de is intrevistados de sa zona "Gallurese" currispondet a 514 e no a 533.

Ddu at de nàrrere finas chi is faddinas non sunt solu custas chi amus bidu finas a inoghe. Difatis, intro de is comunas assinnadas a sa zona "Gallurese" b'est puru sa comuna de Tergu chi, giai s'ischit, est sa comuna prus a ovest de s'Anglona e, in su matessi tempus, cussa prus atesu dae su domìniu linguisticu gadduresu. Custa comuna est a làcana cun is comunas de Sosso e de Sènnaru e in fatu de limba tenet unu faeddu de mesania intro de su *continuum* chi culligat sa zona "Sassarese" cun sa "zona grigia" de s'Anglona. No est de badas chi sa comuna de Tergu s'agatat inter de is comunas de Sosso e Sèdine chi sa chirca linguistica regionale assinniat a sa zona "Sassarese". Bastat de castiare sa figura 2 ("*Campione dei comuni distinti per area linguistica*") pro s'abbidere de custa situatzione bastante crara.

Ddu at faddinas puru in sa figura 1 ("*Delimitazione delle aree linguistiche*") in ue, a esèmpriu, sa comuna cossòfona de Santu Diadoru nd'est foras de sa leada gadduresa mentres a custa l'est assinnadu su faeddu de Casteddu Sardu chi, comente su sedinesu e su tergulanu, est una

variedade de mesania prus accurtzu a su tataresu⁸ e allacanante a su territòriu de Sosso.

Si depet nàrrere puru chi sa populatzione de sa comuna de Tergu, ue si chistionat unu faeddu de tipu sedinesu, cuntenet una barantina de pessones sardòfonas (7% de sa populatzione) chi impreant su faeddu de Nulvi e de Òsile.⁹ Est possìbile, pro cussu, chi, assumancus in su pianu teòricu, paris cun is intrevistados cossòfonos ddue nd'apat sardòfonos puru.

Comente si siat, s'assinnadura faddida de sa comuna de Tergu a sa zona "Gallurese" cumportat chi su datu pertocante a is intrevistados de custa leada linguística siat de currègere prus e prus. A custa zona, difatis, si nde divent assinnare noe in mancus (sos intrevistados de Tergu) gasi chi su nùmeru totale at a èssere de 524 e non 533. Ma custa faddina tenet cunsequèntias puru pro is datos chi pertocant a sa zona "Sassarese". Sicomente a custa leada cheret assinnada puru sa comuna de Tergu, su nùmeru giustu de intrevistados corrispondet a 1.239 e no a 1230. Intro de custa massa de intrevistados, a pustis, si devet tenner in contu chi unu nùmeru de importu mannu (casi 1/4 de su campione) pertocat a pessones sardòfonas mentres chi sa tabella 4 assinniat totus is intrevistados a sa zona "Sassarese".

Torrende como a sa leada "Gallurese", bolet de tènnere in contu chi una de is bator comunas chi ddi sunt assinnadas in sa chirca regionale est cussa de Terranoa (Olbia), est a nàrrere una comuna chi tenet una maioria sardòfona. Custu datu essit a pìgiu in paritzos puntos de sa relata *Le lingue dei Sardi*, dae ue resurtat unu nùmeru de 86 intrevistados sardòfonos (52,8%) in cunfrontu a 77 intervistados corsòfonos (47,2%). Dae custu nde sighit chi a sa zona "Gallurese" sunt de l'assinnare 438 intervistados e non 524. Unu datu, custu, chi corrispondet a su 83,6% cun una diferèntzia de su 16,4% in mancus in cunfrontu a su campione citadu in sa relata *Le lingue dei Sardi*. In prus, non si cumprendet bene a cale zona linguística siant istados assinnados is 86 intrevistados sardòfonos de Terranoa, mancari diat pàrrere chi is datos siant intro de cussos assinnados a sa zona "Gallurese", est a nàrrere a unu domìniu divessu dae cussu de su sardu.

Duncas, is datos chi sa chirca sotziolinguística presentat pro sa Gaddura non sun afatentes (e non s'ischit mancus in cale misura) cun sa realidade. Paris cun custu si depet nàrrere chi is datos faddidos interessant

⁸ Pro s'articulazione geogràfica de is variedades sardu-cossas cunforma a sa realidade issoro si podet bìdere sa tabella 4 (p. 228) de su volùmene meu *Studi sardo-corsi. Dialettologia e storia della lingua tra le due isole*, chi s'agatat puru in su situ de *Internet www.sardegna.digitalibrary*.

⁹ Segundu is datos referidos dae sa Comuna de Tergu unas trintaduas pessones faeddant su nulvesu mentres su faeddu osilesu est impreadu dae mancus de deghe pessones.

puru a s'Anglona e a is leadas linguísticas “*Sassarese*” e “*Logudoro Nord Occidentale*”. Si cussideramus chi a una zona maicantu dialetòfona comente a sa Gaddura dd'est istadu assinniadu unu nùmeru de intrevistados prus mannu in cunfrontu a su chi est in sa realidade mentres a una zona comente su Logudoro de nord-ovest (ue sa tendèntzia a s'abbandonu de sa limba sarda est prus forte chi no in Gaddura) ddi sunt istados assinniaos 26 intrevistados in prus, si depet concruire chi is resurtados de sa chirca non sunt fideles a sa situatzione sotziolinguística de s'Isula.

Dae su puntu de vista metodològicu sa situatzione chi nd'essit a pìgiu dae is tantas faddinas chi amus bidu intrat pro fortza in cuntierra cun is paràmetros e is obbietivos a ue s'est bortada sa chirca. Leamus a esempru custu obbietivu citadu in sa “*Ipotesi di schema di campionamento*” (p. 4): “*Le risultanze che si otterranno attraverso l'analisi dei dati rilevati... consentiranno di avere un quadro di quello che è attualmente il comportamento linguistico in riferimento ai vari domini...*”. In cantu a custu, legende is datos resurtat chi tres de is dòighi domìnios pigados in cunsideru non sunt istados sestados cun aficu. Tambene, pro su chi pertocat a is citades de Tàtari e de Terranoa (ma custu balet puru pro S'Alighera) non ddue resurtant curretivos in s'assinniadura dereta de is intrevistados a is domìnios currispondentes. Dae totu custu nde sighit chi is resurtados otènnidos non presentant unu quadru de aficu cun is cumportamentos linguísticos de cussos domìnios e totu. E difatis, sempre dae su puntu de vista de is domìnios linguísticos, is datos regortos resurtant faddidos in sa misura de su 25%, est a nàrrere in 3 domìnios subra a 12. E cando is datos dae ue si partit pro una mirada de tipu iscientificu cabent paritzas faddinas nde benit a urtimera chi su resurtadu ebbia de sa chirca siat faddidu.

Si dae is domìnios si colat a is comunas sa sustàntzia non mudat. Sa ponidura faddida mancarì de solu tres comunas in cunfrontu a su *stock* de chimbanta leadas in cussideru dae sa chirca cumportat su 6% de datos faddidos. Custa misura a pustis creschet de meda si si ponet a cunfrontu cun is comunas de su Cabu de Susu, est a narrer cun is provìncias de Tàtari e de Olbia-Tèmpiu. Inoghe, in cunfrontu a is 18 comunas imbistigadas, is datos faddidos che artziant finas a su 16,7%.

Comente si podet bìdere, sunt datos de importu chi isvalorint una parte non sigundària de is resurtados de is duas provìntzias prus a susu de s'Isula e chi cabent quasi 1/3 de sa popolazione de sa Sardigna.

Est beru chi sa situatzione de su Cabu de Susu est prus cumplicada in cunfrontu a is àteras partes de s'Isula. Ma custu cumplessidade e totu diat aer dèpidu cunsigliare prus aficu in chie, intro de is ispetzialistas chi ant ghiadu sa chirca, teniat sa responsabilidade de cuncordare e sestare is zonas linguísticas.

Pro su chi pertocat a sa parte de iosso de s'Isula essit luego a pìgiu sa mancàntzia de partzidura in domìnios in cunfrontu a sa parte de susu chi in sa carta est figurada, invetzes, cun paritzos colores currispondentes a ateretantos domìnios. Difattis, in cunfrontu a is deghe domìnios assinnados a sa parte de susu, in sa parte de iosso figurant solu su domìniu sardu-campidanesu (*Area 7* in colore grogo) e cussu tabarchinu. Chistionende de campidanesu, si pessamus a is diferèntzias de tipu fonèticu chi esistint intro de su faeddu de Casteddu e is variedades de su Sulcis, de su Campidanu mesanu, de su Sinis, de s'Ogiastra, de su Sàrrabus e de su Sarcidanu non si cumprendet comente in sa figura 1 ("*Delimitazione delle aree linguistiche*") non si siat tenta in perunu contu s'articulazione linguistica ispiegada gasi bene dae Maurizio Viridis in unu volùmene subra a sa fonètica de su sardu campidanesu. Comente est chi sa chirca non faghet peruna differèntzia intro de su campidanesu e s'arboresu e s'ogiastrinu cando ddu at istudiosos chi tendent a cussiderare custas duas variedades guasi a banda dae su campidanesu?

Si pro su campidanesu s'at inditadu una zona ebbia in ue pònnere totus is faeddos chi tenent s'artìculu determinativu plurale *is*, tando non si resessit a cumprender proite non si siat fatu ateretantu cun is faeddos chi tenent is artìculos *sos*, *sas* e chi currispondent a su domìniu sardu logudoresu-nuoresu. Ddue diat àere de nàrrere puru chi sa comuna de Casteddu, mancari siat in su *stock* de sa chirca, non figurat in mesu a cussas marcadas in sa figura 2 ("*Campione comuni per area linguistica*") e chi is comunas de Bauladu, Tramatzu, Milis e Sant'Eru Milis, ue si faeddant variedades de sardu campidanesu, resurtant foras dae s'*Area 7 (Campidanese)* marcada in colore grogo in sa figura 1 ("*Delimitazione delle aree linguistiche*").

Si depet reconnòschere chi is cartas linguísticas in chistione, nessi pro su chi pertocat a paritzas comunas, sunt istadas dessinniadas cun paràmetros chi non currispondent a sa realidade o, nessi, chi non sunt parametradas cun aficu inter issas e totu.

Torrende a su mètodu, si si classificant suta a unu domìniu ebbia variedades de sardu campidanesu comente a cussas de Crabas, Samugheo, Isili, Jertzu e Quartu Sant'Elene, non si cumprendet proite no est istadu fatu gasi e totu, tantu pro nàrrere, cun is faeddos logudoresos de Berchidda, Piaghe, Bòtidda, Bosa e Sennariolu. Si pro su sardu logudoresu si tzucat dae categorias e issèberos diferentes dae cussos impreados pro su sardu campidanesu, tando si diat poder faeddare puru de unu domìniu ebbia pro su gadduresu e su tataresu gasi comente faghiat su canònicu Iuanne Ispanu chi a custas duas variedades ddis naraiat "*sardo settentrionale*". O is critèrios sunt che pare pro totu su territòriu o semus in presèntzia de unu cuadru pagu ladinu chi pro paritzas cosas no afillat cun sa realidade linguistica de s'Isula.

Si diat pòdere finas cuntrastare subra a certos abbisos chi s'agatant in sa relata de sa chirca.¹⁰ Ma cussas sunt posiduras chi chiesiasiat podet sustènnere, siat s'espertu siat s'intrevistadu comente e cadaunu de is sardos chi ant finantziadu sa chirca cun su dinari issoro. Is pàrreres, giai s'ischit, non sunt che is nùmeros. Diat esser de istìmulu, in prus de is livellos de dialetofonia e de is ideas de is intrevistados, a ischire su chi nde pensant is sardos de cantu est istadu fatu finas a como pro bortare in fatos is disìgios essidos a pìgiu dae cussa chirca.

Una cosa paret segura: si isetamus a fagher carchi cosa finas a cando ant a sighire is arresonos istrumentales e dialetòfobos de cussos chi dae sempre, pro unu motivu o pro s'àteru, sunt in gherra contra a s'impreu de is limbas de minoria, non ch'at a passare meda chi cando s'at a faeddare de limba sarda non s'at a faeddare prus de unu malàidu a malu puntu ma de unu mortu ebbia. Tando is ispecialistas, sende pagados pro cussu, pensent a istudiare cun profetu ca sa limba est de chie l'impreat.

¹⁰ Unu est cussu de p. 65, n. 12 ue si sighint a repìtere opinionones chi sunt in totu barigadas dae is istùdios de sos ùrtimos 15 annos, comente cussa chi nachi su tataresu siat naschidu in su sèculu XVI a pustis chi sa citade fiat istada corpada de pestilèntzias mannas e in sighida fiat istada torrada a popolare dae gente bennida dae Pisas, Gènuu e Còssiga. Est unu fatu seguru chi s'usu de su pisanu o toscanu in Tàtari est agabbadu a ùrtimos de su Dughentos. Pro su chi pertocat a sa Gaddura, si sighet a repìtere chi nachi est istada populada a prìncipios de su 1700 dae immigrados cossos, mentres si connoschet un'iscrita in gadduresu chi est istada datada a sa meidade de su 1400. Ultres de cussu, is istùdios istoriogràficos ant averguadu in Gaddura sa presèntzia de is istatzos (est a nàrrere de pastores cossos) finas dai sa meidade de su 1500.